

Джолбулакова Чолпон Арсыматованын “ Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасынын өзгөчөлүктөрү “ (“ Особенности современной русскоязычной прозы Кыргызстана”) аттуу филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына илимий жетекчинин

п и к и р и

Кыргыз Республикасындагы орус тилдүү адабияттын тарыхы кыргыз адабияты сыяктуу эле 100 жылга жакын мезгилди (1920-жылдардан бери) өз кучагына алып, адабий процесстин ажырагыс бөлүгү болуп келди, б.а., бир өлкөнүн көркөм адабияты катары ийгиликтер да, мүчүлүштүктөр да экөөнө бирдей таандык болду десек болот. Эгемендүүлүк мезгилинде кыргыз адабияттаануусу менен адабий сыны Республикадагы орус тилдүү көркөм адабиятка жеткиликтүү назар салышкан жок. Кыргыз тилиндеги адабият деле ушундай акыбалда болуп келди, б.а., түрдүү жанрдагы көркөм чыгармалар көп эле жарык көргөнү менен аларды сындаган, талдаган адистер дээрлик жок. Мунун тарыхий-социалдык, маданий кырдаал менен шартталган объективдүү себептери да бар. Мына ушундай шартта аткарылган Ч.Джолбулакованын диссертациялык изилдөөсү айтылган боштукту кайсы бир дэнгээлде толуктап турат десек аша чапкандык болбойт.

Мына ушул жагдайды туура баамдаган Ч Джолбулакова өзүнүн “Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасынын өзгөчөлүктөрү” деген кандидаттык диссертациясынын I главасын “ Кыргызстандагы орус прозасыны калыптанышы жана өнүгүшү : тарыхнаамалык дискурс жана методологиялык тандоолор” деп атайт да орус тилдүү адабияттын 20-кылымда калыптануу жана өнүгүү жолдорун, анын республикалык адабияттаанууда жана адабий сында чагылдырылышын иликтөөгө алат. Натыйжада Кыргызстандын орус жана орус тилдүү акын-жазуучуларынын XX кылымдагы чыгармачылык изденүүлөрүнүн жалпы багыттары кыскача мүнөздөлүп (“Русская проза Кыргызстана в историко-культурном контексте XX века”) , андан кийин орус жана орус тилдүү адабият деген

түшүнүктөрдүн маани-манызы жана тарыхы илимий сыпаттоодон өткөрүлөт. Бул главанын зарылдыгын диссертациялык эмгектин структурасы жана логикасы талап кылып турат. Себеби баардык көркөм-эстетикалык көрүнүштөр катары Кыргызстандагы орус адабиятынын да (орус элинин жана башка кыргыз, татар, өзбек элдеринин өкүлдөрүнүн орус тилинде жазылган адабий чыгармаларын жалпылап, ушундай атасак да болот – К.А.) өз тарыхы, азыктанган көркөм-эстетикалык, маданий-рухий булактары, классикалык орус адабиятынан бери келип жетип, кабылданган салттары жана реалдуу турмуштук негиздери бар болчу. Диссертант булар менен катар социалисттик коомдун чындыгы, турмуш-тиричиликтин жана социалдык маданий кырдаалдын, идеологиянын бир багыттуулугу кыргыз жана орус тилиндеги көркөм адабияттардын жалпылыгын, белгилүү өлчөмдө бир бүтүндүгүн жараткандыгын жана бул салт кийин, эгемендүүлүк доорунда улантылгандыгын адилет белгилейт.

Ч. Джалбулакованын диссертациялык иликтөөсүнүн басымдуу жана негизги бөлүгүн анын логикасы талап кылгандай II-III главалар түзөт. Бул бөлүмдөр XXI кылымдын биринчи чейрегиндеги Кыргызстандагы орус тилдүү адабияттын (прозанын) идеялык-көркөмдүк, жанрдык-тематикалык өзгөчөлүктөрүн тандамал прозалык чыгармаларды талдоо аркылуу айкындап берүүгө арналган. Сан жагынан алганда орус тилинде жазылган прозалык чыгармалар кыйла эле көп. Алардын баардыгын бир эмгекте кыскача болсо да иликтеп чыгуу мүмкүн эмес. Ошондуктан диссертант өздүк позициясына жана адабий прозалык чыгармаларды талдоодогу теориялык билимине, практикалык шык-жөндөмүнө жараша азыркы орус прозасындагы негизги тенденцияларга төп келген, анын урунттуу жактарын чагылдырууга жарамдуу деп эсептелген прозаиктерди жана алардын ирдүү чыгармаларын тандап алып, көңүл борборун ошолорго топтоштурат. Мындай учурда Ч Айтматовду айланып мүмкүн эместигин туура түшүнгөн диссертант II главанын 1-бөлүгүндө Кыргызстандын орус тилиндеги азыркы прозасынын

тарыхый-маданий өзгөчөлүктөрүн, идеялык-эстетикалык изденүүлөрдүн мүнөзүн сыпаттоодон өткөргөндөн кийин Ч Айтматовдун соңку чыгармалары болгон “Кассандранын эн тамгасы” менен “Тоолор кулаганда” (“Сардал кыз”) романдарына токтолот. Бул маселеде ал аталган чыгармалар тууралуу көптөгөн сын-пикирлер менен изилдөөлөрдүн туткунунда калбай өздүк позициясын, жекече көз карашын берүүгө умтулат.

Ушул главанын 2-3-бөлүмдөрү орус тилинде бир катар повесттер менен аңгемелерди калтырып кеткен Талип Ибраимов менен кыргыз, орус, англис тилдеринде жазган Турусбек Мадылбайдын чыгармаларын иликтөөгө арналган. Бул экөө тең 2006-жылы белгилүү “Русская премия” сыйлыгын алышкан. Автор Т Ибраимовдун чыгармачылыгын дүйнөлүк жана улуттук адабияттарынын салттарын таяныч туткан реалисттик багытка, ал эми Т. Мадылбайдын прозасын постмодернизмге жанашкан багытка кошуп, анысын ынанымдуу далилдеп берет, мындай багыт-методдордун, териялык маселелерин көз жаздымда калтырбай кыскача илимий сыпаттоодон өткөрөт. Эгерде диссертант үчүн Т. Ибраимовдун (2.3) улуттук прозанын салттарын дүйнөлүк жана орус адабиятынын реализмине таянып, кадыресе турмуштун көйгөйлөрүн, карапайым каармандын (адамдын) турмуштук оошкыйыштарын, тагдырын кандай чеберчилик менен ачып бергендигин айрым повесттеринин мисалында ачып берүү маанилүү болсо, Т Мадылбайдын (2.4.) реализмди танбай туруп, бирок анын алкагынан чыгып турган “Феникс” (“Күкүнүс”) романынын мифопоэтикалык структурасы, каармандардын дүйнөтаанымы кандайча 20-кылымдын идеологиялык саясий-турмуштук маңызын ачып берүүгө жарамдуу болуп чыккандыгын, бул багыттагы автордун изденүүлөрү ийгилик алып келгендигин бекем аргументациялап, далилдеп берүү иши андан кем турбайт. Диссертант аталган жазуучулардын чыгармаларынын идеялык-көркөмдүк өзгөчөлүктөрүн кыйла чебер талдоолор аркылуу далилдеп бергенин белгилей кетүү зарыл.

“ Кыргызстандын азыркы орус прозасынын жанрдык системасы жана поэтикасынын өзүнчөлүгү” деп аталган III глава үч бөлүмгө ажыратылып, аларда республикадагы азыркы орус прозасынын белгилүү өкүлдөрү болгон О.Бондаренко, Д.Ащеулов жана В.Лидскийдин аңгемелери, повесттери тууралуу кыйла кеңири сөз болот.

Автордун көз карашы боюнча Ч. Айтматов, Т.Мадылбай, Т.Ибраимов менен бирге жогорку үч жазуучунун чыгармалары Кыргызстандагы азыркы орус (орус тилиндеги) прозасынын өнүгүү багыттарын, жанрдык-тематикалык, идеялык-көркөмдүк өзгөчөлүктөрүн, поэтикалык жана проблематикалык өңүттөрүн ачып берип, тиешелүү бүтүмдөр чыгарууга толук жарамдуу болуп эсептелет. Диссертанат конкреттүү чыгармаларды ар тараптуу талдап, анын теориялык жагдайларына да токтолуп, ар бир глава боюнча таасын жана ишенимдүү жыйынтыктар чыгарат. Диссертациянын тарыхый-фактылык, адабий базасы кенен, илимий аппараты бай. Автор сөз болгон чыгармалардын негизинде терең ой жүгүртүп, кесипкөй талдоодон өткөрүп, алардын көркөм-эстетикалык, көркөм-аксиологиялык табиятын ачып берүүгө жетишет. Кай жагынан албайлы, эмгек проблематикалык-мазмундук бүтүндүгү жана ырааттуулугу менен көзгө урунат. Анда темага тиешеси жок фактылар, көркөм-адабий материалдар жана териялык маселелер тууралуу сөз болбойт. Коюлган маселелердин маңыздуу, маанилүү жактарын ачып берүү үчүн автор натыйжалуу ыкмаларды тандап алган. Адабий анализдин тереңдигине жана тактыгына, конкреттүүлүккө умтулуу бул иштин шексиз жетишкендиктерине кирет. Диссертант коюлган маселени терең иликтеп, өзүн билими, илимий-теориялык даярдыгы жана адабий чыгармаларды талдоодогу чеберчилиги жеткилең адис экендигин далилдей алган.

Диссертациялык эмгектеги мүчүлүштүктөр катары айрым чыгармалардын кыска талданышын көрсөтүүгө болор эле. Бирок анын объективдүү себеби катары талдоого алынчу чыгармалардын ар бир автордо

көп экендигин эске алуу керек болот. Кыргызстандагы азыркы орус тилдүү прозанын жалпы абалын сыпаттоого алган II главанын 1-бөлүмү да (2.1.) кыскараак өңдөнөт. Бирок ага киргизилчү маалыматтар жана талдоолор башка бөлүмдөрдө чечиле турган маселелердин ыңгайына жараша жайгаштырылганын да көңүлдөн чыгарбашыбыз керек.

Кыскасы, Ч.Джолбулакованын диссертациялык иликтөөсү Кыргыз Республикасында соңку мезгилде орус тилинде жазылган аңгемелер, повесттер жана романдардын проблематикасын, поэтикасын, андагы жанрдык-тематикалык, көркөм-эстетикалык изденүү тенденцияларын, адабий нарктуулугун жеткиликтүү ачып берген, өз алдынча изденүү менен жазылып, өздүк ой-толгоолорго каныктырылган, теориялык жана практикалык салмагы жогору иш экендиги талашсыз. Кийинки 20-30 жыл ичинде айрым гана эмгектерди эске албаганда, Кыргызстандагы орус тилдүү прозанын орчундуу проблемалары, анын өнүгүү тенденциялары тууралуу мындай иликтөө жүргүзүлө электигин эске алсак, Ч. Джолбулакованын диссертациясынын маани-салмагы ого бетер артып, бараандуу болуп калат.

Жыйынтыктап айтканда, **Чолпон Джолбулакованын “Кыргызстандын азыркы орус тилдүү прозасынын өзгөчөлүктөрү” (Особенности современной русскоязычной прозы Кыргызстана)** аттуу 10.01.01 – кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын илимий-териялык деңгээли жогору, жаңычыл жана актуалдуу, практикалык жактан керектүү, мындай изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга толук жооп берген эмгек катары баалап, тиешелүү Диссертациялык кеңештин жыйынында коргоого сунуш кыламын.

Илимий жетекчи, филология илимдеринин доктору,

Жусуп Баласагын атындагы КУУнун профессору *Абакиров.К*

Ж. Абакировдун
Өзгөчө баамган *Мамат - Маматов А.А.*